

พัฒนาการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ห้วยขาแข้ง พ.ศ. 2533-2553¹

Evolution of Forest Conservation in Huai Kha Khaeng, 1990-2010

เผ่า นวกุล²

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาพัฒนาการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าห้วยขาแข้ง การเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ โดยเฉพาะประเด็นการนำทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด มาเป็นของรัฐซึ่งสร้างผลกระทบ แก่สังคมโดยรวมเป็นอย่างมากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นอีกครั้งหลังการเสียชีวิตของ สืบ นาคะเสถียร ในปี 2533 หลังจากนั้นนโยบายทั้งจากภาครัฐและเอกชนต่างมุ่งหน้าสู่ฟื้นป่า ห้วยขาแข้งเพื่อปกป้องรักษามรดกโลกอันมีค่านี้ไว้แม้การดำเนินนโยบายมีความปรารถนาดี ต่อสังคมโดยรวมแต่อีกด้านหนึ่งการดำเนินนโยบายต่างๆ ก็สร้างผลกระทบให้แก่ชาวบ้าน และชาวเขาซึ่งอาศัยอยู่บริเวณป่าห้วยขาแข้งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน

คำสำคัญ: การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, ชาวบ้าน, ชาวเขา, ห้วยขาแข้ง, อุทัยธานี

¹ บทความชิ้นนี้พัฒนาจากรายงานชิ้นหนึ่งในวิชาสัมมนาประวัติศาสตร์สยามสมัยใหม่ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งนี้ผู้เขียนขอขอบคุณ อ.ดร.นิภาพร รัชตพัฒนากุล ในการให้คำปรึกษาชี้แนะจนนำมาซึ่งรายงานที่นำมาต่อยอดเป็นบทความนี้ ขอขอบคุณ ศ. ดร. อัมพร อารังลักษณ์ ย้อนหลังสำหรับคำแนะนำในการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ห่างไกลใน จังหวัดอุทัยธานีเมื่อ พ.ศ. 2554 ข้อมูลที่ได้เป็นประโยชน์อย่างมากต่อบทความชิ้นนี้ ขอขอบคุณทอสมุด กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่อำนวยความสะดวกและสนับสนุนการเข้าถึง ข้อมูลเป็นอย่างดี ทั้งนี้ความผิดพลาดในบทความทั้งหมดถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

² นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

This article emphasizes to study evolution of forest conservation in HuaiKhaKhaeng. Natural resources policy change in King Rama V era as significant turning point after that all resources are centralized to the state impact to whole social in large-scale. After SuebNakasatian's death have changing to forest conservation in HuaiKhaKhaeng. UthaiThani Province gets direct effect from these changes because it is home of the HuaiKhaKhaeng. Government and private sector come to there. But on the other side, implementation of government and private sector make difficulty to villager and hill tribe unavoidably.

Keyword: Forest Conservation, villager, hill tribe, HuaiKhaKhaeng, UthaiThani

บทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาถึงพัฒนาการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ห้วยขาแข้งว่ามีจุดเริ่มและพัฒนาการไปอย่างไรพื้นที่ศึกษาจะลงไปในพื้นที่ป่าห้วยขาแข้งเพราะเป็นผืนป่ามรดกโลกที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด (อุทัยธานี กาญจนบุรี ตาก) พื้นที่รอบป่าห้วยขาแข้งมีชุมชน 26 ชุมชนกระจายอยู่บริเวณโดยรอบ ในนี้มีถึง 24 ชุมชนที่อยู่ในเขตจังหวัดอุทัยธานี (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535, น. 8) ดังนั้น การยกกรณีศึกษาการดำเนินนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดอุทัยธานีสามารถทำให้เห็นภาพผลกระทบจากการดำเนินนโยบายด้านการอนุรักษ์ที่มีต่อชาวบ้านและชาวเขาหลังการเสียชีวิตของสืบ นาคะเสถียร ได้ดียิ่งขึ้น

จากการศึกษาผู้เขียนพบมีช่วงเวลาที่สำคัญ 3 ช่วงที่มีผลต่อพัฒนาการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งในระดับประเทศโดยรวมและป่าห้วยขาแข้งโดยในที่นี้ **ช่วงที่ 1 และ 2** เป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่สำคัญที่ส่งผลต่อนโยบายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ระดับประเทศกล่าวคือ **ช่วงที่ 1** การเปลี่ยนแปลงฐานคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวถึงการเข้ามาของแนวคิดตะวันตกที่เปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดมาเป็นของรัฐ **ช่วงที่ 2** กำเนิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้โดยรวม นโยบายที่ย้อนแย้งในตัวเองจึงเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนส่วน **ช่วงที่ 3** เป็นช่วงที่ผู้เขียนให้ความสำคัญเป็นพิเศษเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่สำคัญที่ส่งผลต่อนโยบายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าห้วยขาแข้งการศึกษาแสดงให้เห็นว่านโยบายต่างๆ ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน

และชาวเขาในพื้นที่ห้วยขาแข้งอย่างไร โดยการศึกษาเริ่มตั้งแต่ปี 2533 ซึ่งเป็นปีที่สืบ นาคะเสถียร เสียชีวิตและสิ้นสุดการศึกษาในปี 2553 เป็นปีที่มูลนิธิสืบ นาคะเสถียรเข้ามาทำโครงการ “จอมป่า” ในพื้นที่ตำบลแก่นมะกรูด จังหวัดอุทัยธานี

ช่วงที่ 1 การเปลี่ยนแปลงฐานคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในสมัยรัชกาลที่ 5

ทรัพยากรป่าไม้ในอดีตที่ผ่านมาแต่เดิมกรรมสิทธิ์ในป่าไม้มักถูกประเภทหาได้เป็นของผู้ใดไม่ ชาติพันธุ์ที่ต่างไกล(tribe)สามารถใช้ทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างอิสระใช้สอยร่วมกัน (เทียม, 2514, น. 18) ซึ่งนั่นก็หมายความว่าไม่ว่าจะเป็นประชาชนคนพื้นราบหรือคนที่อาศัยบนพื้นที่สูงต่างก็สามารถเป็นเจ้าของป่าในพื้นที่นั้นๆร่วมกันและสามารถใช้ประโยชน์ได้โดยอิสระซึ่งอันที่จริงหากเราย้อนกลับไปในช่วงสมัยอาณาจักรสุโขทัยจบจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็น่าแปลกใจแต่อย่างใดเพราะเจ้าเมืองกับรัฐส่วนกลาง (กษัตริย์) ก็เกิดความไม่ลงรอยกันมาตลอดโดยเฉพาะในเรื่องของผลประโยชน์

และหากกล่าวถึงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ทางภาคเหนือหาได้เป็นของคนทั่วไปไม่หากแต่มั่นเป็นของเจ้าเมืองเมืองนั้นๆ หากผู้ใดจะใช้ประโยชน์จำต้องขออนุญาตเจ้าเมืองหรือแม้แต่การมอบก็เป็นความพอใจส่วนตัวของเจ้าเมืองนั้นๆ แต่โดยปกติแล้วผู้ที่ใช้ประโยชน์ต้องเสียค่าธรรมเนียมที่เรียกว่า “ค่าต่อไม้” แก่เจ้าเมือง ซึ่งในที่สุดแล้วนำมาซึ่งปัญหาการให้สัมปทานเข้าซ้อนจากความเห็นแก่ได้ของเจ้าเมืองนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงนำมาซึ่ง พระราชบัญญัติสำหรับรักษาเมืองซึ่งจะทำสัญญากับชาวต่างประเทศ จุลศักราช 1236 (พ.ศ. 2417) เพื่อเป็นการจำกัดอำนาจของเจ้าเมืองโดยมีความตอนหนึ่งว่า “สัญญาที่ผู้รักษาเมืองหรือผู้ครองนครจะกระทำกับชาวต่างประเทศนั้นจะต้องได้รับสัตยาบันจากรัฐบาลก่อนจึงจะมีผลใช้บังคับได้” (น. 164-65)

จากพระราชบัญญัติข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงการพยายามรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของรัฐเพื่อป้องกันการฉ้อฉลของเหล่าขุนนางหัวเมืองต่างๆ จนในที่สุดแล้วนำมาซึ่งแนวคิด “รัฐเป็นเจ้าของทรัพยากร” เพื่อนำมาซึ่งความมั่นคง ผลประโยชน์ของรัฐเป็นสำคัญ โดยในที่นี้แนวความคิดดังกล่าวถือว่าเป็นแนวคิดที่มาจากกระแสของชาติตะวันตกที่สยามได้รับอิทธิพลมาจาก เอช. เอ. สเลต (H. A. Slade) ในสมัยรัชกาลที่ 5

เอช. เอ. สเลตเป็นข้าราชการป่าไม้ที่ทำงานในอินเดียและพม่า (รัฐบาลอังกฤษส่งมาทำงานในประเทศได้อาณานิคม) ได้เข้ามาช่วยงานด้านป่าไม้ในประเทศไทยเมื่อปี 2438 โดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลสยามและอังกฤษเพื่อที่จะฝึกฝนพนักงานชาวสยามและจัดการป่าไม้ในสยามโดยนารูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่เขาทำในประเทศพม่าและอินเดีย

เป็นต้นแบบ หลังจากนั้นสเลตได้ลาออกกลับอินเดียโดยมี ทอตเทนแฮม (W.F.L. Tottenham) เข้ามาแทนที่ในปี 2444 และหลังจากยุคของ ทอตเทนแฮม ก็มาสู่ยุคของ ลอยด์ (W.F. Loyd) ในปี 2448-2468 แน่นอนว่าสยามรับเอาแนวความคิดเรื่องรับเป็นเจ้าของป่าไม้มาตลอด ช่วงระยะเวลาที่สามทศวรรษ นำมาซึ่งนโยบายป่าไม้เพื่อผลประโยชน์ทั้งใช้บริโภคภายในประเทศ การส่งออก รวมถึงเป้าหมายที่สำคัญคือนโยบายการรักษาป่าต้นน้ำ (Dusit, 1962, p. 5-9)

สเลตกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่าโดยปกติแล้วป่าไม้ควรจะเป็นของรัฐ โดยมองว่า สยามมีความผิดปกติที่ป่าไม้เป็นของเจ้าเมืองซึ่งต่างจากพม่าและอินเดียที่เป็นของรัฐบาล ทำให้หลังจากเขาเข้ามาทำงานในสยามจึงเสนอหลักการเป็นเจ้าของป่าไม้โดยรัฐ นำมาซึ่งการออกกฎระเบียบต่างๆและนำไปสู่การเกิดขึ้นของ กรมป่าไม้ ในปี 2439 (เทียม, 2514, น. 166-70) นโยบายป่าไม้ของประเทศไทยหลังจากการเข้ามาของข้าราชการทั้งสามแม้ว่าจะมีความสำคัญในด้านการเปลี่ยนฐานคิดเรื่องการเป็นเจ้าของป่าไม้ ที่เปลี่ยนจากเจ้าเมืองมาเป็นของรัฐ แต่การดำเนินงานส่วนมากก็เป็นนโยบายของกรมป่าไม้เป็นส่วนมากรัฐบาลกลางยังไม่มีบทบาทเท่าที่ควรในเรื่องนี้ (อาษา, 2512, น. 206) จนมาถึงยุคของ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางด้านนโยบายป่าไม้ที่สำคัญยิ่งโดยมีความตอนหนึ่งว่า (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 (ระยะที่ 1 พ.ศ. 2504-2506 บทที่ 4 แนวทางพัฒนาการเศรษฐกิจด้านต่างๆ (4) การป่าไม้และการจัดสรรที่ดิน)

“...สงวนป่าไม้ไว้เป็นสมบัติของชาติเป็นเนื้อที่ 156 ล้านไร่ หรือประมาณ 250,000 ตารางกิโลเมตร ต่อไปเมื่อมีผลเมืองเพิ่มขึ้นก็อาจลดลงได้เหลือ 125 ล้านไร่ หรือประมาณ 200,000 ตารางกิโลเมตร...”

จากข้อความข้างต้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ นำแนวคิดที่ได้จากตะวันตกเข้ามาใส่ไว้เพื่อเป็นการประกาศเป็นนัยว่า “รัฐเป็นเจ้าของป่าไม้” พร้อมกันนั้นสิ่งที่เป็นปฐมบทของปัญหาได้แสดงให้เห็นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับนี้ซึ่งจะว่าไปผลกระทบที่เกิดขึ้นหาได้กระทบชาวเขาเท่านั้นหากแต่กระทบต่อทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ตั้งรกรากอยู่ตามบริเวณพื้นที่ป่าเขาก่อนการมาของกฎหมายต่างๆ กล่าวอีกทางหนึ่ง พวกเขาคายอยู่มาก่อน การเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่เสียอีกแต่เขาเหล่านั้นกลับได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ช่วงที่ 2 กำเนิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่1 ได้ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกพืชเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ยางพารา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่เข้าไปเปลี่ยนวิธีการผลิตของชาวบ้านจากเดิมแบบผลิตเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นผลิตเพื่อการพาณิชย์ ส่วนประเด็นของการจำแนกที่ดินนำมาซึ่งปัญหาที่กระทบกับชาวบ้านโดยตรง ชาวบ้านจำต้องอพยพมายังพื้นที่ใหม่ รัฐกับประชาชนเกิดความขัดแย้งกันมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขาได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การปลูกพืชเศรษฐกิจนำมาซึ่งการเปลี่ยนวิธีการผลิตจากผลิตเพื่อบริโภคมาสู่การผลิตเพื่อการพาณิชย์ ทำให้ในท้ายที่สุดด้วยการวางนโยบายที่ผิดพลาดทำให้ชาวบ้านต่างพยายามแสวงหาพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่มเติมโดยเฉพาะในพื้นที่ที่ติดกับพื้นที่ป่าไม้ถูกถางเพื่อนำมาใช้ในการทำการเกษตร แต่กลับกลายเป็นว่าความผิดทั้งหมดตกอยู่กับชาวบ้าน รัฐบาลหาได้รับผิดชอบไม่และเหตุการณ์นี้ก็เกิดขึ้นซ้ำอีกครั้งในแผนแม่บทป่าไม้และรัฐก็ยังคงกล่าวหาชาวบ้านอีกเช่นเดิม (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537, น. 50) ประเด็นต่อมาเรื่องการการจำแนกที่ดินเป็นการสำรวจที่ดินทั้งหมดว่าพื้นที่ใดที่เป็นป่าไม้ต้องสงวนและพื้นที่ใดที่ไม่ใช่ แน่นอนว่าหากมีชาวบ้านอยู่ในพื้นที่ที่รัฐมองว่าเป็นพื้นที่ป่าที่ต้องสงวนสิ่งที่ตามมาคือการอพยพพวกเขาออกจากพื้นที่นั้นและหาพื้นที่ให้พวกเขาใหม่โดยมีพื้นที่กันไว้ประมาณ 30 ล้านไร่เพื่อรองรับการโยกย้ายควบคู่กับการออกกฎหมายดำเนินคดีกับผู้บุกรุกในเวลาเดียวกัน (อาษา, 2512, น. 210-12)

ดังนั้นกล่าวโดยสรุปได้ว่าจากประเด็นข้างต้นนำมาซึ่งปัญหาที่สำคัญที่เกี่ยวกับชาวเขาโดยตรงคือ เมื่อรัฐไทยมุ่งเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตจากเดิมทำการเกษตรเพื่อยังชีพมาเป็นเกษตรเพื่อการพาณิชย์ทำให้ประชาชนภาคเกษตรถูกรอบงำโดยวาทกรรมนี้และพฤติกรรมการผลิตก็เปลี่ยนไป ซึ่งไม่เพียงแต่ชาวเขาเท่านั้นแต่หมายรวมถึงเกษตรกรทั้งพื้นราบและบนพื้นที่สูง ข้อมูลจากสถิติการเกษตรประเทศไทย พบว่า ในปี 2506 ประเทศไทยมีเนื้อที่ทำการเกษตรอยู่เพียง 69.9 ล้านไร่ แต่เมื่อปี 2531 พื้นที่การเกษตรเพิ่มเป็นเท่าตัวเป็น 147.8 ล้านไร่ ทำให้พื้นที่ป่าลดลงจาก 169.9 ล้านไร่เป็น 89.9 ล้านไร่และการถือครองที่ดินของครัวเรือนเพิ่มจาก 21.7 ไร่เป็น 26.14 ไร่ต่อครัวเรือนในช่วงเดียวกัน (นิรมล, 2551, น. 144) กล่าวได้หรือไม่ว่านั่นคือผลของความผิดพลาดของนโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ

การส่งเสริมการผลิตเพื่อการพาณิชย์ของรัฐเองก่อให้เกิดปัญหาบุกรุกทรัพยากรป่าไม้เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร รัฐไทยผิดพลาดเป็นอย่างมากในการหาวิธีป้องกัน

โดยรัฐอาศัยวิธีเดียวเป็นเครื่องมือคือ การใช้กฎหมายขึ้นเด็ดขาดปราบปรามผู้บุกรุก ประเด็นของการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้จึงเป็นประเด็นระดับแรกที่รัฐให้ความสำคัญในการศึกษา “การทำลายป่าและต้นน้ำลำธาร” เป็นข้ออ้างที่สำคัญที่รัฐใช้ในการอธิบายการบุกรุกป่า ของชาวเขาหรือชาวบ้านทั่วไปและเป็นวาทกรรมที่งานเขียนในยุคนั้นใช้เป็นอย่างมาก ดังนั้นในแง่ของการศึกษาเกี่ยวกับชาวเขาในระยะแรก ประเด็นการทำลายป่าเป็นสิ่งที่ ศึกษากันอยู่มาก定会เห็นจากวาทกรรม การทำลายแหล่งต้นน้ำลำธาร การทำไร่เลื่อนลอย การเผาป่า เป็นต้น

ยุคนี้กล่าวได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากโดยเฉพาะประเด็นของชาวเขา จากการ หยั่งรากลึกของแนวคิดด้านกิจการป่าไม้ที่ได้จากตะวันตกมาซึ่งการผูกขาดความเป็น เจ้าของป่าไม้วักับรัฐแต่เพียงผู้เดียว นโยบายถูกนำเข้าสู่เวทีระดับชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 ที่ได้เป็นจุดเริ่มของปัญหาความขัดแย้งโดยเฉพาะ อย่างยิ่งในสองประเด็นหลักกล่าวคือ การปลูกพืชเศรษฐกิจและการจำแนกที่ดิน นอกจากนี้ สองประเด็นข้างต้นแล้วปัญหาที่สำคัญที่รัฐบาลในเวลานั้นให้ความสำคัญไม่แพ้กันคือเรื่อง ความมั่นคงของชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากภัยคอมมิวนิสต์

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงจึงเป็นที่มาของการต่อสู้ผ่านอุดมการณ์ทาง การเมืองของ 2 ค่ายที่สำคัญคือ ค่ายเสรีประชาธิปไตยและค่ายสังคมนิยม พลังการต่อสู้ ครั้งนี้ได้แพร่กระจายมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางฝั่งอินโดจีน ประเทศไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่กษัตริย์ยังมีบทบาทมากในสังคมมีความเกรงกลัว ต่ออิทธิพลของลัทธิสังคมนิยมเป็นอย่างมากสังคมนิยมถือว่าเป็นภัยคุกคามอย่างใหญ่หลวง ต่อสถาบันฯเพราะหากพลังสังคมนิยมเอาชนะได้ก็หมายความว่าเขาคงต้องสิ้นสุดการครอง อำนาจรัฐหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งมันนำมาซึ่งการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์อย่างหลีกเลี่ยง ไม่ได้ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่สถาบันกษัตริย์ไทยจะจับมือกับค่ายเสรีประชาธิปไตยที่นำโดย สหรัฐอเมริกาเพราะอย่างน้อยก็ทำให้เขาสามารถดำรงความเป็นสถาบันอยู่ได้ในท้ายที่สุด

ชาวเขาถูกมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงซึ่งรัฐมองว่าพวกเขาขาดความรู้ความเข้าใจ จึงทำให้หลงเชื่อเหล่าบรรดาผู้ก่อความไม่สงบโดนชักจูงได้ง่าย รวมถึงอาจจะเป็นความขัดแย้ง กับเจ้าหน้าที่รัฐไทยอยู่แล้วจึงทำให้พวกเขาตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการซึ่งภาพของชาวเขา ในช่วงปี 2511-2514 5ถูกมองในแง่ลบเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพของพวกเขา ถูกนำเสนอผ่านงานเขียนต่างๆดังนี้

กองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ ได้ออกหนังสือ การก่อการร้าย คอมมิวนิสต์ในประเทศไทยระหว่างปี 2511-2514 โดยนำเสนอความรุนแรงที่เกิดขึ้นจาก ชาวเขา (เผ่าแม้ว) ที่ก่อการปลุกระดมชวนเชื่อทางความคิด การปล้นฆ่า และการโจมตี

เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่จังหวัดเชียงราย เลย พิชณุโลก น่าน เพชรบูรณ์ ตาก เป็นต้น (สโมสรมินิสิตฯ ฆรรณศึษาและวึยัชาวเขา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517, น. 66-69) เป็นลึ่ที่สละท้อนให้เห่นเป็นอย่งดีถึงประเด้นด้านชาวเขาที่รัฐให้วามสำคัญ

การเข้าถึงชาวเขาจึงเป็นลึ่ที่รัฐไทยพยายามทำให้วากที่สุดเพื่อกันพวกเขาออกมาจากภัยคอมมิวนิสต์โดยรัฐได้ใช้เครื่องมือหลายด้านในการช่วยให้ประสพผลตามเป้าหมายที่วางไว้เห่งหนึ่งในนั้นก็คือ ตำรวจตระเวนชายแดนหรือ ดชด. ซึ่งมึหน้าทีดูแลความมั่นคงในพื้นที่ห่างไกลซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2501 โดยครอบคลุมประเด้นการสร้างโรงเรียนสอนชาวเขา การพัฒนาทั้งทางด้านเกษตรการก่อสร้าง การผลิตหรือแม้แต่การสาธารณสุข (ขจัตถัภย, 2533, น. 175-81) การทำงานรอบด้านลักษณะนี้ทำให้ถูกขนานนามโดยกองทัพบสหรัฐอเมริกาว่าเป็น “general information man” (Big Picture, ข้อมูลออนไลน์, สืบค้น 7 กันยายน 2558)

นอกจากชาวเขาถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำลายป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธาร พวกเขาายังถูกมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติอีกอย่งหนึ่งก็คือ เรื่องยาเสพติด การปลูกฝิ่นกับชาวเขาถูกมองเป็นของคู่กันและจวบจนปัจจุบันก็ย้งพบปัญหาอยู่ ดังนั้นรัฐไทยจึงพยายามหาเครื่องมือต่างๆเพื่อที่จะช่วยแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติดโดยเร่งด่วน

สหประชาชาติกับทางการของไทยได้ทำการสำรวจข้อมูลการผลิตฝิ่นของชาวเขาเมื่อประมาณปี 2508-2509 นำมาซึ่งการหาแนวทางแก้ไขโดยการส่งเสริมการปลูกพืชชนิดอื่นพร้อกันนั้นก็เช่นนโยบายที่เข้มขันกับชาวเขาที่บุกรุกพื้นที่ป่า ทำให้เลือนลอยและปลูกพืชเสพติดโดยเฉพาะอย่งในปี 2502 รัฐบาลไทยได้ออกกฎหมายที่ให้อำนาจนายกรัฐมนตรีพิจารณาดำเนินการทางกฎหมายโดยไม่ต้องดำเนินการตามระเบียบของวิธีการทางกฎหมาย

ในเรื่องของการปลูกฝิ่นจำต้องอาศัยพื้นที่ที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 3,000 ฟุตจะมีชาวเขาอยู่ 5 เผ่า ซึ่งเผ่าที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงคือแม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ ดังนั้นเผ่าเหล่านี้ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ทำให้เหมาะแก่การปลูกฝิ่นเป็นอย่างมากและพวกเขาก็มีความชำนาญอย่างมากเช่นกันในการเพาะปลูกฝิ่น(คณะสำรวจสหประชาชาติ, 2511, น. 50) แต่ก็เชื่อว่าเผ่าอื่นไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกฝิ่นแต่อย่งใด ทุกเผ่าก็มีส่วนในการปลูกทั้งนั้นแต่ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวยนักจึงทำให้ผลผลิตมีน้อยเมื่อเป็นเช่นนั้นการดำเนินนโยบายด้านความมั่นคงและยาเสพติดหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะสัมพันธ์กับพื้นที่ทางตอนบนของประเทศ ดังนั้นหน่วยงานดำเนินงานเกี่ยวกับชาวเขากล่าวได้ว่าสัมพันธ์โดยตรงต่อพื้นที่เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็น โครงการโรงเรียนชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคม ตำรวจภูธรชายแดน โครงการอาสาสมัครชาวเขาของตำรวจชายแดน ศูนย์ประสานงานช่วยเหลือชาวเขา 113 กองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

ตำรวจภูธรชายแดน จากประเด็นต่อภัยมั่นคงของชาติทำให้ตำรวจชายแดนจำต้องหันมาสู่การเข้าถึงชาวเขาให้มากขึ้นเนื่องจากก่อนหน้านี้พวกเขาได้ลงพื้นที่ทำงานตามชายแดนแล้วพบปัญหาว่า หน่วยงานราชการอื่นไม่สามารถเข้าถึงพวกเขาได้ทั้งในเรื่องของการคมนาคม ภาษา ดังนั้นตำรวจชายแดนจึงหันมาทำงานในพื้นที่ของชุมชนชาวเขา โดยได้สร้างเครื่องมือต่างๆเพื่อเป็นสะพานสานความร่วมมือระหว่างพวกเขากับชาวบ้าน โดยเริ่มจากการลงมือสร้างเครื่องมือโดยใช้การศึกษาเป็นสะพาน

นอกจากนั้นกองทัพบกได้จัดกองกำลังอาสาภายใต้ชื่อ โครงการอาสาสมัครชาวเขาของตำรวจชายแดน โดยใช้ ชาวเขาผู้รักดีปราบชาวเขาผู้ก่อการร้าย โดยในช่วงปี 2510 ได้ปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในแขวงไซบุรีทำให้ผู้ก่อการบางส่วนเล็ดลอดเข้ามาในประเทศไทยและได้สมทบกับชาวเขาบางเผ่าก่อการร้ายในพื้นที่ภาคเหนือ ความร่วมมือระหว่างตำรวจชายแดนกับชาวเขานี้ขยายวงกว้างเป็นอย่างมากในแถบภาคเหนือโครงการดังกล่าวเริ่มต้นฝึกอาวุธและยุทธวิธีกองโจรโดยมีตำรวจชายแดนเป็นพี่เลี้ยงโดยเริ่มต้นที่เผ่าเย้า ในอำเภอปง ได้ขยายมาสู่ เผ่าม้ง ในอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ขณะเดียวกันตำรวจพลร่มและตำรวจชายแดนก็เป็นพี่เลี้ยงให้แก่ชาวเขาแถบอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ซึ่งผลที่ออกมาอยู่ในเกณฑ์ดี (น. 115-17) รวมถึงศูนย์อำนวยการและประสานงานกองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ได้จัดตั้งศูนย์ประสานงานช่วยเหลือชาวเขา113 ขึ้นเพื่อสร้างความจงรักภักดีต่อประเทศไทย ปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทย สร้างความเป็นพลเมืองให้กับพวกเขาและที่สำคัญต้องอยู่ภายใต้ระเบียบของรัฐไทย ซึ่งพื้นที่ศูนย์กระจายไปยังพื้นที่ต่างๆของประเทศในแถบภาคเหนือเมื่อประมาณปี 2510-2511 (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สโมสรนิสิตฯ ชมรมศึกษาและวิจัยชาวเขา, 2512, น. 298-308)

ต่อมาในสมัยรัฐบาล พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในแถลงการณ์ที่กล่าวต่อสภาผู้แทนราษฎรในปี2526 เกี่ยวกับนโยบายการอนุรักษ์ป่า เน้นไปที่การปราบปรามอย่างเต็มที่ต่อผู้บุกรุก (แนวนโยบายการบริหารงานของกรมป่าไม้ ข้อมูลจากกรมป่าไม้ แฟ้มที่1) โดยมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของหน่วยงานภายใต้ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร หรือ กอ.รมน. โดยทำงานประสานกับป่าไม้จังหวัดช่วยในการเป็นผู้ปฏิบัติการเข้าจับกุมผู้กระทำความผิด รวมทั้งส่งเสริมอุตสาหกรรมป่าไม้ การแปรรูปไม้ที่มีประสิทธิภาพ

จากนโยบายที่เข้มข้นในสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นำมาสู่เหตุการณ์การต่อสู้ของภาคประชาชนที่สำคัญในการต่อต้าน โครงการจัดที่ทำกินในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม หรือ คจก. ซึ่งเป็นโครงการที่พยายามจัดการกับปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าของประชาชน โดยครอบคลุมกว่า 250,000 ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ

ขยายสู่ภาคเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ รวมทั้งสิ้นครอบคลุม 1 ล้านครัวเรือน ซึ่งจากการขยายพื้นที่ไปสู่บริเวณอื่นๆ ทำให้ในที่สุดแล้ว คจก. สร้างผลกระทบต่อประชาชนพื้นราบและที่สำคัญต่อประชาชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงนั่นก็คือชาวเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Pye, 2005, p. 113-18)

ช่วงที่ 3 การเปลี่ยนแปลงนโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หลังการเสียชีวิตของ สืบ นาคะเสถียร

ชื่อของ สืบ นาคะเสถียร เป็นที่ปรากฏแก่ผู้คนทั่วไปในวงกว้างหลังการเสียชีวิตของเขาในเดือนกันยายนปี 2533 ด้วยอุดมการณ์ที่มีอยู่อย่างเต็มเปี่ยมและหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะรักษาลมหายใจของสัตว์ป่าและผืนป่าห้วยขาแข้งที่เขารักยิ่งไว้กลับเป็นสิ่งที่ทาลายตัวเขาเองในที่สุด เจตนาธรรมอันแน่วแน่ของเขาภายหลังการเขามารับตำแหน่งหัวหน้าเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเป็นที่ติดตรึงใจของคนไทยมาจนถึงปัจจุบัน

“ผมมารับงานที่นี่ โดยเอาชีวิตเป็นเดิมพัน” คำกล่าวของสืบต่อหน้าเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าห้วยขาแข้งในวันทำงานวันแรก ไม่มีใครคาดคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะเป็นจริงในอนาคต พื้นที่ป่ากว่า 2 ล้านไร่เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าเจ้าหน้าที่เพียงหยิบมือเดียวสามารถดูแลได้ทั่วถึงและนำมาซึ่งการไม่สามารถปกป้องการบุกรุกทั้งตัดไม้ทำลายป่าและการล่าสัตว์ของผู้ไม่หวังดีได้

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสืบ นาคะเสถียร พยายามปกป้องป่าห้วยขาแข้งอย่างไรก็ไม่อาจหยุดยั้งการบุกรุกของกลุ่มนายทุนที่แสวงหาผลประโยชน์ได้ ภายใต้ความเข้าใจของสืบ เขาค้นพบว่า ปัญหาความยากจนของชาวบ้านที่อยู่บริเวณป่าหรือแนวกันชนนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปัญหา นายทุนยืมมือชาวบ้านเหล่านี้เข้ามาตัดไม้และล่าสัตว์ในเขตป่าสงวน ซึ่งสืบเองก็พยายามออกแบบวิธีการแก้ปัญหาด้วยการอพยพชาวบ้านออกมาจากป่าแนวกันชนและพัฒนาแนวกันชนให้เป็นชุมชนที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปหาประโยชน์ได้ (มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร, 2545, น. 6-7) จากการค้นพบของสืบทำให้เรามองเห็นมุมมองของเขาซึ่งสรุปได้ว่าประเด็นของการทำลายป่าของชาวบ้านคือความยากจน ส่งผลให้พวกเขาไม่มีทางเลือกมากนักและหันไปทำงานให้กับนายทุนในที่สุด

แนวความคิดของสืบแม้ว่าจะถูกต้องแต่อย่างไรก็ตามยังขาดน้ำหนักของการอธิบายสาเหตุแห่งความยากจน อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้พวกเขายอมที่จะทำงานนายทุน อะไรคือสิ่งที่ทำให้พวกเขายอมที่จะตัดไม้ทำลายป่าซึ่งเป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของคนในชาติกล่าวคือปัญหาจากนโยบายรัฐซึ่งในที่นี่ได้อธิบายไปแล้ว (หัวข้อ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ) แต่อย่างไร

ก็คือสิ่งที่ต้องยอมรับก็คือการทรงอำนาจของสืบหลังความตาย กระแสความคิดของเขาถูกส่งผ่านไปยังผู้คนในสังคมอย่างมากในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเมื่อปี 2532 ดังนั้นการศึกษากระแสความคิดของสืบจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการวิเคราะห์การทำงานของหน่วยงานอนุรักษ์หลังการตายของเขาโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของมูลนิธีสืบนาเคเสียร์ซึ่งจะกล่าวภายหลัง

กระแสความคิดของสืบ นาเคเสียร์ถูกรวบรวมไว้ในหนังสือที่ชื่อว่า มูลนิธีสืบนาเคเสียร์ จัดพิมพ์โดยมูลนิธีสืบนาเคเสียร์ โดยหนังสือเล่มนี้รวบรวมข้อความที่สำคัญหรือแนวความคิดของสืบในการอนุรักษ์ได้มาสนใจมาก โดยในช่วงก่อนที่สืบจะเสียชีวิตในเดือนกันยายนปี 2533 เขาได้ให้สัมภาษณ์ข้อความที่สำคัญไว้มากโดยเราสามารถหยิบยกมาวิเคราะห์ได้ดังนี้ (น. 53-57)

การอนุรักษ์ป่าในสำนึกของสืบนั้นมองว่าป่าไม้ในประเทศไทยเหลือน้อยเต็มที โดยเขาเองไม่มีใครที่จะเห็นด้วยกับแนวคิดของการพัฒนาโดยใช้ทรัพยากร ข้อความจากนิตยสารสารคดีในปี 2533 เขาเองมองว่าทรัพยากรที่มีอยู่ควรที่จะรักษาไว้มากกว่านำมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศ การอนุรักษ์ของเขายู่ในสำนึกของการเก็บป่าเอาไว้เพื่ออำนวยประโยชน์ด้านสภาวะแวดล้อมต่างๆ โดยการเก็บป่าไว้เฉยๆไม่ได้เป็นสิ่งที่เสียเปล่า เพราะป่าสามารถให้อาหาร น้ำ อากาศ ดังนั้นไม่จำเป็นต้องทำอะไรที่จะต้องทำการอนุรักษ์ในรูปแบบอื่นๆ แนวความคิดของสืบกำลังสะท้อนให้เห็นว่า ประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่าอย่างถาวรเป็นส่วนสำคัญ การอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อประโยชน์ทางอ้อมต่อดิน น้ำ อากาศ อาหาร เป็นสิ่งที่เขาสนับสนุนและพยายามผลักดัน ข้อความในนิตยสารอิมเมจซึ่งตีพิมพ์ในปี 2533 สะท้อนให้เห็นถึงการไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งกับแนวการดำเนินงานของรัฐเรื่องการให้สัมปทานป่าไม้แก่เอกชน และในความคิดของเขาการดูแลเรื่องเอกสารสิทธิ์เป็นสิ่งสำคัญ การหยุดยั้งการเปลี่ยนมือของกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วนควรตระหนักถึง

ส่วนในประเด็นของการอนุรักษ์สัตว์ป่า หากเราได้ติดตามการทำงานของสืบก่อนเสียชีวิต สืบเองเป็นคนที่ให้ความสำคัญมากกับเรื่องการรักษาหรืออนุรักษ์สัตว์ป่าและการพยายามเพิ่มจำนวนประชากรสัตว์ป่า ในนิตยสารอิมเมจ ฉบับเดือน มีนาคมปี 2533 เขาได้กล่าวถึงประเด็นการที่กฎหมายอนุญาตให้บุคคลมีสัตว์ป่าไว้ครอบครองได้โดยเรียกร้องให้มีการแก้กฎหมายเพื่อคุ้มครองสัตว์ทุกตัว รวมทั้งการสร้างแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ป่าที่หายากเพื่อที่จะเพิ่มจำนวนประชากรของสัตว์ให้มากขึ้น

ส่วนในด้านผลงานวิชาการของสืบเราสังเกตได้ว่าผลงานของเขาเป็นผลงานที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สัตว์ป่าทั้งสิ้น (วันชัย, 2534, น. 14-15) ดังนั้นสิ่งนี้จึงเป็นสิ่งที่ตอกย้ำ

อีกว่านอกจากเรื่องป่าไม้ที่เขาต้องการจะรักษามันไว้ในรูปของการให้ประโยชน์ทางอ้อม อีกสิ่งหนึ่งการคำนึงถึงชีวิตของสัตว์ป่าก็เปรียบเสมือนหัวใจสำคัญของสืบเช่นกันอย่างไรก็ตามการแกะรอยทางความคิดของสืบเกี่ยวกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนก็สามารถเห็นได้จากข้อความที่เขากล่าวโดยจากการสำรวจสามารถวิเคราะห์ได้ว่า แนวความคิดของสืบที่เกี่ยวกับคนนั้นเป็นผลมาจากการที่เขามองเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรป่าไม้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

“ปัญหาสำคัญของห้วยขาแข้งเกิดจากความยากจน ที่ดำรงอยู่โดยรอบของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ [ห้วยขาแข้ง: ผู้เขียน] ทำให้กลุ่มผลประโยชน์และผู้มีอิทธิพลสามารถมีมือชาวบ้านในเขตป่าสงวนเข้ามาตัดไม้ลักลอบล่าสัตว์ป่าในเขตป่าอนุรักษ์ได้อย่างต่อเนื่องหนทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาได้คือการสร้างแนวป่ากันชนขึ้นมา จากนั้นก็อพยพราษฎรออกจากแนวกันชนและพัฒนาแนวกันชนให้เป็นชุมชนที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปหาประโยชน์ได้” (น. 6)

จากข้อความหากเราวิเคราะห์แล้วจะพบว่า สืบพยายามเสนอการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการจัดการชุมชนต่างๆ ที่อยู่ขอบป่าโดยประกาศให้พื้นที่ป่าที่ติดกับป่าห้วยขาแข้งเป็นป่ากันชนและหากประกาศพื้นที่ใดเป็นป่ากันชนแล้วหากมีราษฎรอาศัยอยู่ก็ต้องอพยพพวกเขาออกมาจากแหล่งดังกล่าวเราสามารถแบ่งการจัดการออกเป็นสามชั้นโดยชั้นในสุดเปรียบเสมือนไข่แดงที่สงวนไว้ ส่วนถัดมาก็เปรียบเสมือนไข่ขาวที่ค่อยห่อหุ้มปกป้องไข่แดง ส่วนสุดท้ายคือ ชุมชนแต่อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องน่าพิจารณาว่าหากกระทำตามความคิดของสืบสิ่งที่ตามมาคือการหนีพ้นการที่ต้องอพยพผู้ที่อยู่ในบริเวณป่ากันชนออกมาอยู่ในแหล่งใหม่ ซึ่งแน่นอนว่าหากกระทำได้โดยสงบเรียบร้อยก็คงไม่มีปัญหาแต่อย่างใด แต่หากมีความไม่ลงรอยกันเกิดขึ้น ฝ่ายชาวบ้านไม่พอใจก็จะนำมาซึ่งปัญหาการเผชิญหน้ากันที่สุดในที่สุด อยากรู้ที่ตีความคิดของสืบแม้จะสร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านโดยเฉพาะกระเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ตามบริเวณใกล้เคียงผืนป่าห้วยขาแข้งแต่ความคิดดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นไปดังนั้น ศศิน เฉลิมลาภ ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า (เพ็ญพรรณ, 2552, น. 39)

“หลังจากคุณสืบเสียชีวิต ก็เกิดกระแสว่าชุมชนที่อยู่ในป่าทั้งหมดเป็นปัญหา จะต้องอพยพออกมาโดยฐานคิดพ้อออกมาก็จัดที่ทำกินให้ แต่ลืมนึกถึงเรื่องที่เขาเป็นกะเหรี่ยง ไม่สามารถลงมาทำไร่แบบปกติได้ เพราะพื้นฐานความรู้เขามีไม่พอและวิถีชีวิตก็เป็นลักษณะเฉพาะ การอพยพเขาออกมาก็คือการทำลายชีวิตของคนกะเหรี่ยงทีเดียวและยังเป็นปัญหาทางสิทธิมนุษยชนอีกด้วย”

คำสัมภาษณ์ของ ศศิน เฉลิมลาภ เจ้าของวลี “ผมทำงานให้พี่สืบ” สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้หากดำเนินโครงการของมูลนิธิสืบนาคะเสถียรตามตามแผนารมของ สืบ นาคะเสถียร การกล่าวของศศินแสดงให้เห็นจุดสำคัญที่สืบเองก็อาจมองข้ามไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นของชาวเขา ที่พวกเขาเองมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากชาติพันธุ์พื้นราบทั่วไป ซึ่งจุดนี้เองหลังจากการเกิดขึ้นของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร การทำงานของมูลนิธิจึงต้องเริ่มเรียนรู้ใหม่ทั้งหมดโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงดัง ศศิน กล่าวไว้ว่า

“เราเข้ามาแรกๆ คนทำงานก็แทบไม่รู้เรื่องพวกนี้เลย เราไม่รู้ว่าทำไมเขาถางที่มากขึ้น ก็นึกว่าเป็นเรื่องธรรมดาเพราะประชากรเพิ่มขึ้นก็ต้องใช้ที่เพิ่มขึ้น แทบจะไม่ได้ช่วยซ้ำว่าในป่าตะวันตกมีกะเหรี่ยงเยอะที่สุด มูลนิธิสืบาเดินเข้ามาก็ไม่ได้คิดว่าจะต้องมาทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์เยอะขนาดนี้ ก็นึกว่าเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดาไม่รู้ว่าเขายังมีวิถีวัฒนธรรม คิดว่าเป็นชนชาติอะไรก็ไม่เป็นไรเพราะทุกคนเป็นคนไทย”

ด้วยการเรียนรู้ที่เกิดจากการทำงานจริงของมูลนิธิสืบฯ ทำให้เขานำสิ่งที่ประสบมาเป็นประสบการณ์และเรียนรู้จากอดีต จนในที่สุดแล้วนำมาซึ่งโครงการที่หลายท่านรู้จักกันก็คือ โครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม หรือ Joint Management of Protected Areas หรือเรียกตามความนิยมคือ “จอมป่า” ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ผืนป่าตะวันตกและในจังหวัดอุทัยธานีก็เป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายดำเนินการในพื้นที่อำเภอลานสักและอำเภอบ้านไร่ เพื่อแก้ปัญหาหรือพยายามป้องกันปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้านอย่างมีส่วนร่วม

กรณีศึกษา การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดอุทัยธานี

หลังจากนั้นได้ก่อกำเนิดมูลนิธิสืบนาคะเสถียรขึ้น จากการสัมภาษณ์ ภาณุเดช เกิดมะลิผู้จัดการฝ่ายปฏิบัติการภาคสนามมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ได้อธิบายว่า การทำงานของมูลนิธิสืบนาคะเสถียรแบ่งเป็น 2 ช่วงด้วยกันโดย ช่วงแรก หลังการเสียชีวิตของสืบนาคะเสถียร ในปี 2533 บทบาทของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร มีได้เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรง หน้าที่หลักคือการสนับสนุนการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้นหรือเพียงแค่ตัวช่วยของเจ้าหน้าที่รัฐ การทำงานจึงเป็นไปในลักษณะเดียวกับการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ (ภาณุเดช, สัมภาษณ์, 2554)

จากคำสัมภาษณ์ของ ภาณุเดช เกิดมะลิ สอดคล้องกับการกล่าวของ ศศิน เฉลิมลาภ ที่กล่าวว่าการทำงานของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ในช่วงแรกไม่ได้มีส่วนร่วมแต่อย่างใดกับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของชาวเขา โดยในเบื้องต้นการทำงานของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ทำงานกันอย่างใกล้ชิดกับกรมอุทยานฯ เป็นอย่างมาก ดังนั้นการดำเนินงานต่างๆ จึงต้องไปในแนวทางเดียวหรืออยู่ในกรอบของกฎหมายเป็นหลัก มีขั้นตอนมากเพราะเป็นระบบราชการ

“....เราทำงานตรงไปตรงมาเพราะใน MOU ก็บอกว่ามูลนิธิสืบนาคะเสถียรต้องทำตามกฎหมายเพราะความยั่งยืนคือการใช้กฎหมายที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา ในโมเดลของมูลนิธิสืบนาคะเสถียรจึงยึดตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติและพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า....” (เพ็ญพรรณ, 2552, น. 45)

ต่อมาช่วงที่สอง ประมาณปี 2546 มูลนิธิสืบนาคะเสถียร ได้ปรับบทบาทตัวเองเพราะเห็นว่าแนวทางที่ผ่านมาไม่ได้แก้ปัญหาอย่างยั่งยืน การได้สัมผัสกับชาวบ้านบ่อยครั้งทำให้รู้ปัญหาที่แท้จริงว่าน่าจะเกิดจากความไม่เข้าใจกันมากกว่า แนวทางหลังจากนั้นเป็นต้นมามูลนิธิสืบนาคะเสถียร จึงหันมาสนใจที่จะอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาจึงเป็นที่มาของการมุ่งแก้ปัญหาโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายโดยเฉพาะตัวชุมชนเอง (ภาณุเดช, สัมภาษณ์, 2554) ในส่วนของการทำงานช่วงที่สองนี้เองมูลนิธิสืบนาคะเสถียรมีการร่วมมือกันขององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อที่จะหาแนวทางจัดการปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมด และก่อเกิดองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศขึ้นนั่นก็คือ “โครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลเดนมาร์กผ่านโครงการความร่วมมือด้านการพัฒนาแห่งประเทศไทย (DANIDA) โดยโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (Joint Management of Protected Areas) หรือเรียกตามความนิยมคือ “จอมป่า”

ในส่วนของหลักการสำคัญที่เป็นแนวทางการดำเนินโครงการจอมป่า เพ็ญพรรณ อินทพันธ์ (2552, น. 38-46) ได้อธิบายว่า สิ่งสำคัญคือการเรียนรู้โดยไร้อคติต่อชุมชน ศึกษา และเรียนรู้ถึงประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนก่อนที่จะลงมือปฏิบัติการสร้างความไว้วางใจ กับชาวบ้านทำให้การทำงานง่ายขึ้นและสามารถที่จะหาทางออกร่วมกันได้กับชุมชน หลังจากนั้น จึงเริ่มจัดการโดยการสำรวจเส้นแนวเขตวางแผนบริหารจัดการพื้นที่และนำข้อมูลที่ได้จัดทำ ข้อมูลพื้นฐานมาแล้วก็มาถึงขั้นตอนการจัดการพื้นที่ว่ามีส่วนใดทำอะไร ได้ไม่ได้อย่างไร โดยกระบวนการมีส่วนร่วมและรับฟังความเห็นจากชาวบ้านละกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ ใน ประเด็นด้านวัฒนธรรม การหนุนเสริมวิถีชีวิตที่เป็นมิตรกับผืนป่าคือการส่งเสริมการอนุรักษ์ ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน หลักการสุดท้ายคือการทำงานภายใต้กฎหมายสู่ความยั่งยืน โดยการทำงานได้คำนึงถึงกฎหมายต่าง ๆ ด้วยเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเพราะในสังคมนั้นอยู่ ภายใต้กฎหมายที่ร่วมกันแห่งสังคมรัฐ ดังนั้นการทำงานต้องคำนึงถึงหลักนี้เป็นสำคัญเนื่องจาก จังหวัดอุทัยธานีเป็นพื้นที่ตั้งของป่าห้วยขาแข้งโครงการจอมป่าจึงเกิดขึ้นในพื้นที่นี้และที่สำคัญ พื้นที่ขอบป่าห้วยขาแข้งมีประชาชนอาศัยอยู่จึงทำให้การดำเนินโครงการของรัฐต้องเผชิญหน้า กับประชาชนโดยตรง

นอกจากนั้น ด้วยความสมบูรณ์ของผืนป่าป่าห้วยขาแข้งนำมาซึ่งการเสนอให้ผืนป่า ห้วยขาแข้งเป็นมรดกโลกด้านทรัพยากรธรรมชาติ ในท้ายที่สุดก็ได้ประกาศให้ห้วยขาแข้ง เป็นมรดกโลกในปี 2534 ซึ่งนั่นก็หมายความว่า ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ห้วยขาแข้งจะ ไม่เป็นพื้นที่ที่ใครสามารถเข้าไปใช้ทำอะไรได้อีกต่อไปหากแต่รัฐจะต้องเพิ่มกำลังเข้าไปยัง พื้นที่เพื่อที่รักษาผืนป่านั้นไว้ ซึ่งแน่นอนว่าชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้วยขาแข้งทั้งภายใน เขตกันชนและบริเวณใกล้เคียงต่างได้ผลกระทบของพลังอำนาจดังกล่าว อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จากงานของ วราภรณ์ศิริประเสริฐ (2540, น. 42) ได้ทำการสำรวจการใช้ ทรัพยากรป่าไม้ตามแนวป่ากันชน มีชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณแนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าห้วยขาแข้งทั้งสิ้น 26 ชุมชนครอบคลุมทั้งสิ้น 3 จังหวัดได้แก่ นครสวรรค์ กาญจนบุรี และอุทัยธานีโดยผู้ได้รับผลกระทบในที่นี้เป็นชาวไทยพื้นราบและยังรวมไปถึงชาวไทยภูเขา หรือกะเหรี่ยงโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากกล่าวถึงในจังหวัดอุทัยธานี ชาวเขาในตำบลแก่นมะกรูด ตำบลคอกควาย เขตอำเภอบ้านไร่ ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วราภรณ์ได้ข้อสรุป ที่สำคัญอย่างหนึ่งว่า จากการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเป็นมรดกโลกนำมา ซึ่งความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลัวการถูกอพยพไปในที่ ตั้งใหม่และนำมาซึ่งการต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองเพราะพวกเขาไม่สามารถเข้าไป ใช้ประโยชน์ในป่าที่เขาเคยใช้ได้อีกต่อไปทั้งการเก็บเห็ดโคน หาหน่อไม้ ลำสัตว์เป็นต้น (น. 74-77)

สอดคล้องกับการลงพื้นที่สำรวจชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอลานสัก ผนวกกับการสัมภาษณ์ นายดำรง สีดำ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเขาเขียว กล่าวได้ว่า พื้นที่แห่งนี้ อยู่ติดกับพื้นที่ป่าห้วยขาแข้งมาก โดยชุมชนบ้านเขาเขียวนั้นในส่วนของชาวบ้านเองมีความกระตือรือร้นเป็นอย่างมากสำหรับเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งหากจะกล่าวถึงเหตุหรือปัจจัยนั้นกล่าวได้ว่า การกลัวว่าจะถูกเวนคืนพื้นที่อยู่อาศัยหากกระทำการที่ผิดกฎหมายภาครัฐทำให้ชุมชนเองต้องปฏิบัติตัวให้เป็นที่ไว้วางใจแก่ภาครัฐ การกลัวว่าพื้นที่ป่าของชุมชนนั้นจะถูกผนวกเป็นพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ทำให้เขาไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ สุดท้ายที่ยังมีได้กล่าวถึงก็คือว่า พื้นที่ชุมชนบ้านเขาเขียวนั้นอยู่บริเวณติดกับขอบป่าของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งและพื้นที่ชุมชนเองก็มีความใกล้ชิดกับที่ทำการใหญ่ของเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ทำให้ชุมชนเองได้รับการจับตามองเป็นอย่างมาก (ดำรง, สัมภาษณ์, 2554)

อย่างไรก็ดีหากกล่าวถึงปัญหาของการของการกระทบกระทั่งกันบริเวณชุมชนบ้านเขาเขียวที่ยกมานั้นไม่มีความรุนแรงมากเท่าใดนักจากเหตุที่กล่าวไปและสิ่งสำคัญคือชาวบ้านทั้งหมดมิได้เป็นชาวเขาแต่เป็นคนพื้นราบที่อพยพมาจากแห่งอื่นทั้งจากตัวเมืองอุทัยธานี อำเภอนองฉาง สุพรรณบุรี ชัยนาท ทำให้พวกเขายังไม่กล้าที่จะปฏิบัติตนขัดต่ออำนาจรัฐเพราะอาจทำให้เขาถูกเวนคืนที่ดินได้

แตกต่างกันเป็นอย่างยิ่งกับพื้นที่ในตำบลแก่งมะกรูด อำเภอบ้านไร่ ที่ผู้อยู่อาศัยทั้งหมดคือชาวเขา ความแตกต่างคือเรื่องวัฒนธรรมที่พวกเขามีความแตกต่างจากคนพื้นราบเป็นอย่างมากพื้นที่ชุมชนแก่งมะกรูดไม่ได้ติดกับป่าห้วยขาแข้งโดยตรงมีพื้นที่ป่าสงวนเป็นแนวกัน จึงถือว่าเป็นพื้นที่กันชนป่าห้วยขาแข้งดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่อันตรายอยู่เช่นกันหากปล่อยให้เกิดปัญหาในส่วนนี้

ชาวเขาตำบลแก่งมะกรูด แต่เดิมชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนตามวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมมาโดยตลอด เช่น การปลูกข้าวไร่ ซึ่งการทำการเกษตรของชาวเขาจะไม่ใช้เทคโนโลยีใด ๆ การปลูกพืชจะไม่มีการไถเหมือนดังปัจจุบัน แต่จะใช้การขุดหลุมหยอดเมล็ดพันธุ์ลงไป สลับกับการปลูกพริกกะเหรี่ยงไปพร้อม ๆ กัน เพราะระหว่างรอข้าวเก็บเกี่ยวชาวบ้านก็จะมีรายได้จากพริก (ภาณุเดช, สัมภาษณ์, 2554) การทำไร่เน้นทำแบบหมุนเวียน คือเมื่อมีการทำไร่ไปสักระยะหนึ่ง ก็จะหยุดทำไร่ในพื้นที่ตรงนี้และไปทำในที่ใหม่เพื่อปล่อยให้พื้นดินฟื้นฟูตัวเอง ให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้งจากนั้นชาวบ้านก็จะมาใช้ประโยชน์อีกครั้งเมื่อพื้นดินฟื้นตัวจนถึงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา การเข้ามาของทุนนิยม เกษตรกรรมแบบพืชเชิงเดี่ยวเริ่มเข้ามา ทำให้ชาวบ้านมีการปรับตัวจากปลูกพืชหมุนเวียนเปลี่ยนมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ยางพารา เช่นเดียวกับชาวไทยพื้นราบ

ทั่ว ๆ ไป ส่งผลให้มีการบุกรุกแผ้วถาง ปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่ประจำบางส่วน และบางส่วนยังคงวิถีไร่หมุนเวียนอยู่เช่นเดิม (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ออนไลน์, สืบค้น 7 กันยายน 2558)

นอกจากนั้นการใช้เทคโนโลยีต่างๆก็เข้ามาแทนที่ จากเดิมที่เคยทำการเกษตร โดยไม่ได้ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย แทนที่ด้วยเครื่องจักรสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพและรวดเร็ว ทำให้อาจเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น การพังทลายของหน้าดินเนื่องจากการปรับพื้นที่ ด้วยเครื่องจักรสมัยใหม่ เป็นต้น(อลองกรณ์, สัมภาษณ์, 2554) นอกจากการเปลี่ยนจากการผลิตแบบหมุนเวียนตามวิถีวัฒนธรรมมาเป็นการผลิตเพื่อเศรษฐกิจก็ทำให้ความมุ่งหมายการผลิตเปลี่ยนไป มุ่งที่จะสร้างรายได้มากที่สุดแล้ว เรื่องของการเพิ่มขึ้นของประชากรก็เป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งเช่นกัน (บุญชู, สัมภาษณ์, 2554)

การผลิตก็ต้องผลิตให้ได้มากกว่าเดิมเพื่อเพิ่มรายได้มาจุนเจือครอบครัว พื้นที่ชุมชนตำบลแก่นมะกรูดนั้น การจัดสรรที่ทำกินยังยึดเอาแผนที่เดิมที่ทำไว้เมื่อปี 2526 ซึ่งกำหนดให้ครอบครัวละ 25 ไร่ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ประชากรในพื้นที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เช่น จากการพูดคุยกับก้านัน เวียจะโพ้ คลองวะ กล่าวสรุปได้ว่า

“เมื่อก่อนครอบครัวก้านันมีประมาณ 8 คน ปัจจุบันเพิ่มเป็น 18 คน เป็นต้น การที่มีพื้นที่เท่าเดิมคนมากขึ้นรายได้ที่จะมาจุนเจือครอบครัว ก็ไม่เพียงพอ” (เวียจะโพ้, สัมภาษณ์, 2554)

อย่างไรก็ตามสิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงผลของการวางแผนด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผิดพลาดของประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา โดยเฉพาะในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 ที่ได้ส่งเสริมให้ประชาชนพืชเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ยางพารา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่เข้าไปเปลี่ยนวิถีการผลิตของชาวบ้านจากเดิมแบบผลิตเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นผลิตเพื่อการพาณิชย์ รัฐกับประชาชนเกิดความขัดแย้งกันมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขาได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งหากย้อนกลับไ้วิเคราะห์ถึงบริบทข้างต้นเป็นเครื่องยืนยันเป็นอย่างดีว่าการวางแผนนโยบายที่ผิดพลาดเป็นฐานที่สำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ตำบลแก่นมะกรูด

จากการสัมภาษณ์ ภาณุเดช เกิดมะลิ (สัมภาษณ์, 2554) วัฒนธรรมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาในพื้นที่เป็นอย่างมาก การมองตามหลักของกฎหมายมากกว่าการมองถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่น บางทีอาจจะทำให้เข้าใจไม่ตรงกันและเกิดปัญหาในที่สุด ตัวอย่างเช่น การทำไร่หมุนเวียนของชาวเขานั้นก่อให้เกิดปัญหากับเจ้าหน้าที่รัฐพอสมควร กล่าวคือ ชาวเขาทำไร่แล้วก็ทิ้งทิ้งทำไร่ไว้ห่างเปล่าหลังจากทำไร่เสร็จ เพื่อที่จะทำ

สภาพของไร่ฉันพึ่งตัวเองแต่ปัญหาที่ตามมาก็คือว่า เมื่อปล่อยให้ไร่ร้างว่างเปล่าแล้ว ดันหญ้า ดันไม้ขึ้นบริเวณดังกล่าว เจ้าหน้าที่รัฐเมื่อเห็นเป็นเช่นนั้นก็บอกว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่

อีกเรื่องที่น่าสนใจ ชาวกะเหรี่ยงไม่มีการถือครองที่ดินเพราะว่าผิดหลักวัฒนธรรมความเชื่อที่ว่า ที่ดินเป็นของพระแม่ธรณีนถันการที่จะมาตีครอบครองใช้ที่ดินเท่าไร มันขัดกับวัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อของชาวปอสมควร และอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ชาวกะเหรี่ยงในชุมชนเขาอยู่กับป่ามาตั้งแต่เก่าก่อนไปไหนมาไหนไม่จำเป็นที่จะต้องขอใคร ไม่มีเขต พรหมแดน แต่วันหนึ่งมีกฎหมายอนุรักษ์เข้ามา สิ่งที่เขาเคยกระทำมาเป็นประจำในชีวิตประจำวันและตามวิถีชีวิตของเขาก็ไม่สามารถทำได้อีกต่อไป ทำให้เขารู้สึกว่าฉันไม่ยุติธรรมกับพวกเขาเท่าไรนัก

จากเหตุที่กล่าวมาก่อให้เกิดปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องด้วยทุนนิยมได้เข้ามาสู่ชุมชนจากเดิมที่การดำเนินชีวิตเป็นแบบอยู่อย่างพอเพียง เกษตรกรทำแบบพอเพียง คือ ทำเพื่อกินใช้ในครัวเรือนก่อนแล้วหากเหลือก็นำไปแลกเปลี่ยนกันหรือขายในท้องตลาด ได้แปรเปลี่ยนเป็นสังคมบริโภคนิยม การมุ่งที่จะหารายได้เพื่อสนองความต้องการมีมากขึ้น ทำอย่างไรจึงจะมีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของเกษียร จันทรใน “การจัดการพื้นที่บ้านแก่งมะกรูด JoMPAS 2 ก้าวที่กล้าที่แก่งมะกรูด ชุมชนริมขอบป่าเขาแข็ง” สัมภาษณ์โดย มูลนิธิสืบนาคะเสถียร เขากล่าวว่า สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือการขายที่ดินทำกินเพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตมากขึ้นเพื่อใช้ตอบสนองตนเองและครอบครัว ใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต สิ่งต่างๆเหล่านี้จึงเป็นปัญหาหลักที่สร้างความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในตำบลแก่งมะกรูด กับ เจ้าหน้าที่อนุรักษ์ แม้ว่าตำบลแก่งมะกรูดจะไม่ได้อยู่ภายในเขตอนุรักษ์แต่เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าสงวน ซึ่งเป็นผืนป่ากันชนป่าห้วยขาแข้ง ดังนั้นปัญหากระทบกระทั่งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาตลอดในพื้นที่นี้

ในแง่ของผลจากโครงการจอมป่าจังหวัดอุทัยธานีมีพื้นที่ 2 พื้นที่ที่ดำเนินโครงการฯ โดยพื้นที่แรกคือที่ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอลานสัก โดยชุมชนนี้เป็นชุมชนพื้นราบและประกอบกับที่กล่าวไปแล้วว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ผู้คนอพยพมาจากทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดดังนั้นชุมชนบ้านเขาเขียวจึงไม่ค่อยมีปัญหาอะไร หลายคนกล่าวว่าหากต่อต้านแล้วจะทำให้พวกเขาเดือดร้อนโดนอพยพไปอยู่ที่ใหม่ได้

จากการสัมภาษณ์ นายเทพชัย เทียนทอง (สัมภาษณ์, 2554) เจ้าหน้าที่ภาคสนาม มูลนิธิสืบนาคะเสถียร อำเภอลานสัก ได้ข้อมูลว่า การดำเนินงานนั้นมีผู้ที่ร่วมทำงานโดยแบ่งเป็น 2 ส่วนด้วยกัน ส่วนแรกคือ คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีแกนหลักในการทำงาน

คือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและส่วนที่สองคือ ตัวแทนจากมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ในการดำเนินการเริ่มด้วยการเดินแนวเขตโดยรอบหมู่บ้านเพื่อกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนของพื้นที่ โดยผลจากการเดินแนวเขตที่เกิดขึ้น ได้มีการจัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนบ้านเขาเขียว นำมาซึ่งป้าชุมชนของพวกเขา

“จอมป่า” ตำบลแก่นมะกรูดตำบลแก่นมะกรูดประกอบด้วย 4 หมู่บ้านด้วยกัน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านใต้ หมู่ที่ 2 บ้านคลองเสลา หมู่ที่ 3 บ้านใหม่คลองอ้งวะ หมู่ที่ 4 บ้านอิมาดือทรายโดยชาวบ้านส่วนใหญ่เป็น กะเหรี่ยงโพลั่ว หรือ โปว์ อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านคือการทำเกษตรแบบดั้งเดิมโดยปลูกพืชหมุนเวียนตามที่เคยปฏิบัติกันมาภาคเหนือ เกิดมะลิกล่าวา การเข้ามาทำงานของมูลนิธิสืบนั้นเริ่มเข้ามาในเดือน มิถุนายน 2553 โดยการเข้ามาก็เพื่อการแก้ปัญหาในพื้นที่ที่มีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยการประสานงานผ่านทางผู้นำชุมชนเป็นหลัก นั่นก็คือ กำนันเวียจะโพ่ คลองวะ โดยหลักแล้วก็เหมือนกับที่ต่างๆ ทั่วไปหากจะเข้ามาทำงานนั้นก็ต้องผ่านผู้นำก่อน ซึ่งทางตัวกำนันเองก็ยินดีที่จะให้ความร่วมมือดำเนินโครงการฯ(ภาคเหนือ, สัมภาษณ์, 2554)

การทำงานในพื้นที่ชุมชนตำบลแก่นมะกรูดนั้นมีความยากกว่าที่ผ่านมามากเนื่องจากว่าวัฒนธรรมของชุมชนไม่ใช่แบบธรรมดาทั่วไป ตัวมูลนิธิสืบฯ เองที่เข้ามาทำงานจึงต้องพยายามศึกษาข้อมูลก่อนโดยการมาฝังตัวอยู่ที่ชุมชนเพื่อที่จะเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงและที่สำคัญด้วยการที่ชุมชนเป็นชุมชนปิด ดังนั้นการเข้าไปทำงานต่างๆ ของคนนอกพื้นที่จะต้องสร้างความไว้วางใจให้แก่ชาวบ้านก่อนหลังจากนั้นก็มีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ได้มากที่สุดเพื่อใช้ในการดำเนินโครงการฯ(บุญชู, สัมภาษณ์, 2554) มีการจัดทำแผนที่เพื่อการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมขึ้นเพื่อรู้ถึงสภาพโดยรวมของชุมชนว่าเป็นเช่นไร จากนั้นก็มีการเดินแนวเขตร่วมกันในส่วนของป่าชุมชนป่าชุมชนที่เสนอให้มีการจัดตั้งขึ้นในชุมชนตำบลแก่นมะกรูดนั้นมีอยู่ 3 จุดด้วยกัน กล่าวคือป่าชุมชนบ้านใหม่คลองอ้งวะ ซึ่งตรงจุดนี้มีการเสนอและเดินแนวเขตร่วมกันอยู่ 2 แปลงด้วยกัน การดำเนินการในพื้นที่นั้นได้มีการเดินแนวเขตกำหนดปัก GPS ส่วนของอีกชุมชนหนึ่งก็คือ บ้านคลองเสลา มีการจัดตั้งป่าชุมชน 1จุด ในพื้นที่นั้นได้มีการเดินแนวเขตร่วมกัน

ในการทำงานของมูลนิธิสืบฯหากเราดูจากคำสัมภาษณ์ของ ภาคเหนือ เกิดมะลิ การเข้าหาผู้นำชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะด้วยวัฒนธรรมของชาวเขาพวกเขามักเชื่อในตัวผู้นำเป็นหลักดังนั้นหากผู้นำเห็นด้วยลูกบ้านก็ยอมเห็นด้วยตามกันไป อย่างไรก็ตามในที่นี้เราจะกล่าวถึงแค่หน้าที่หรือบทบาทของมูลนิธิสืบฯเท่านั้นในส่วนของผลสัมฤทธิ์ของโครงการฯคงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษากันต่อไปในวงของผู้ที่สนใจโดยในปัจจุบันโครงการจอมป่าได้ทำงานกับ 129 ชุมชนในผืนป่าตะวันตกครอบคลุมทั้งชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและอื่นๆ เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชน(ศศิ, 2557, น. 177-78)

บทสรุป

กล่าวโดยสรุปสามารถมองเห็นภาพกว้างเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้ว่าการเปลี่ยนแปลงแนวคิดนำมาสู่การทำให้รัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จุดเปลี่ยนที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายใต้ฐานคิดของนักวิชาการตะวันตก รัฐดำเนินนโยบาย พัฒนาประเทศด้วยการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตของประชาชนทั้งพื้นราบและที่สูงเป็นอย่างมาก สำหรับชาวเขาแนวคิดนี้ทำให้เขา เปลี่ยนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของตนเองไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ในที่สุด

จากเหตุข้างต้นนำไปสู่การดำเนินนโยบายทางกฎหมายอย่างเข้มข้นต่อผู้ที่บุกรุก ซึ่งในกระแสสังคมโดยทั่วไปก็มักจะกล่าวโทษประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขาถูกตราหน้า ว่าเป็นพวกทำลายทรัพยากรธรรมชาติแน่นอนว่ามันอาจจะมีส่วนถูกแต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่ ควรตระหนักคิดให้มากก็คือมูลเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งสิ่งนี้รัฐหลีกเลี่ยง ไม่ได้ที่จะต้องรับผิดชอบต่อการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของตนเอง ซึ่งการปล่อยให้ ชาวเขาตกเป็นจำเลยในเรื่องนี้หาได้เป็นผลดีต่ออนาคตไม่เพราะชาวเขาอาจจะมี ความฝังใจ ทำให้การทำงานต่อไปในวันข้างหน้าทำได้ยากขึ้นส่วนตัวของชาวเขาเองจากสิ่งที่รัฐปฏิบัติ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพวกเขาโดยมีหลักใหญ่กล่าวคือ พวกเขาถูกบีบโดยอ้อมให้ต้อง เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการที่รัฐนำระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาใช้ การส่งเสริมให้ ประชาชนปลูกพืชเศรษฐกิจเช่นกัน

จนถึงปี 2533 การเสียชีวิตของ สืบนาคะเสถียร สร้างความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก นำมาซึ่งบทบาทขององค์กรเอกชนคือ มูลนิธิ สืบนาคะเสถียรเข้าไปสานต่อปรัชญาความคิดของสืบฯ การทำงานของมูลนิธิสืบฯ อาศัย การเรียนรู้ด้วยตนเองของพวกเขาและนำไปสู่การปรับปรุงวิธีการทำงานจนก่อเกิด “โครงการ จัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม” หรือ “จอมป่า” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา และป้องกันปัญหาที่จะเกิดกับทรัพยากรธรรมชาติทั้งสัตว์ป่าและป่าไม้ในปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตามการดำเนินโครงการจอมป่าก็ไม่ใช่ง่ายเพราะด้วยวิถีของชาวเขา ที่อยู่กับป่ามาตลอดชีวิตการที่จะทำให้พวกเขาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตต้องใช้เวลาและ ความอดทนนอกจากนั้นการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเป็นมรดกโลกในปี 2534 สิ่งนี้นำมาซึ่งความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลัวการถูก อพยพไปในที่ดั่งใหม่และกลัวว่าพวกเขาจะไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าที่เขาเคย ใช้ได้อีกต่อไป เช่น การเก็บเห็ดโคน หาหน่อไม้ ลำสัตว์เป็นต้นยังทำให้การเข้าไปแก้ปัญหา ในพื้นที่มาความยากขึ้นไปอีกการสร้าง ความเข้าใจระหว่างรัฐและชาวบ้านหรือชาวเขา จึงเป็นสิ่งที่มูลนิธิสืบฯ ใช้เป็นแนวทางการทำงานในยุคหลัง แต่อย่างไรก็ตาม โครงการฯ ประสบผลสำเร็จหรือไม่เป็นสิ่งที่ควรศึกษาต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

หนังสือภาษาต่างประเทศ/ภาษาไทย

Banubatana, Dusit. (1962). *The Management of Forest in Thailand*. Bangkok Thailand: Royal Forest Department Ministry of Agriculture.

Pye, Oliver. (2005). *ค จ ก KhorJorKor Forest Politics in Thailand*. Bangkok Thailand: White Lotus Press.

คณะสำรวจสหประชาชาติ. (2511). *รายงานการสำรวจความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมในอาณาบริเวณที่ปลูกฝิ่นของประเทศไทย*. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรื.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สโมสรนิสิตฯ ชมรมศึกษาและวิจัยชาวเขา. (2512). *วิจัยชาวเขา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทียม คมกฤต. (2514). *นโยบายป่าไม้*. กรุงเทพฯ : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นิรมล สุธรรมกิจ. (2551). *สังคมกับเศรษฐกิจ กรณีศึกษาประเทศไทย (2500-2545)*.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เพ็ญพรรณ อินทพันธ์. (2552). *วิถีแห่งจอมป่า รักษาผืนป่าตะวันตก*. กรุงเทพฯ: บ.ที คิว พี จำกัด.

วารสารนิศิริประเสริฐ. (2540). *การใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบริเวณพื้นที่แนวกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศศิน เฉลิมลาภ. (2557). *ผมทำงานให้พี่สืบบันทึกรการทำงานอนุรักษ์ป่าของ ศศิน เฉลิมลาภ ในมูลนิธิสืบนาคะเสถียร*. กรุงเทพฯ: อินสปายร์.

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2545). *มูลนิธิสืบนาคะเสถียร*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสืบนาคะเสถียร.

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2537). *วิพากษ์แผนแม่บทป่าไม้(2)*. เรียบเรียงโดย พิกุล อธิธิริญวงศ์ จากงาน สัมมนา “ระดมข้อคิดเห็นต่อแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการป่าไม้แห่งประเทศไทย และร่างนโยบายป่าไม้แห่งชาติ” ณ ห้องประชุมชั้น1 อาคารใหม่รัฐสภา. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2535). *ศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนในแนวกันชนเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง*. งานวิจัยเพื่อเสนอต่อโครงการวางแผนและจัดการพื้นที่ป่าชุมชนเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี.

สืบ นาคะเสถียร ผู้เขียนและถ่ายภาพ วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ บรรณาธิการ. (2534).
ตะโกนก้องจากพงไพร: รวม ผลงานและความคิดของสืบ นาคะเสถียร.
 กรุงเทพฯ: มูลนิธิสืบนาคะเสถียร,
 สโมสรนิสิตฯ ชมรมศึกษาและวิจัยชาวเขา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2517). *ชีวิตบนดอย*.
 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ อักษรสัมพันธ์.

อาษาพรหมบุปผา. (2512). *นโยบายป่าไม้* กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
 สัมภาษณ์ จำสืบก อลงกรณ์ อิงคสิงห์, หัวหน้าชุดพื้นที่ทหารบกใช้ประโยชน์ บ้านอิมาด
 ตำบลแก่นมะกรูด จังหวัดอุทัยธานี, 20 มีนาคม พ.ศ. 2554.

สัมภาษณ์ ดำรง สีดำ, ผู้ใหญ่บ้าน บ้านเขาเขียวตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.
 16 เมษายน พ.ศ. 2554.

สัมภาษณ์ เทพชัย เทียนทอง, เจ้าหน้าที่ภาคสนามมูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2554.

สัมภาษณ์ บุญชู สุธรรมชาว, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อดีตเจ้าหน้าที่ภาคสนาม
 มูลนิธิสืบนาคะเสถียรและแกนนำการอนุรักษ์ในชุมชน, 20 มีนาคม และ 23 เมษายน
 พ.ศ. 2554.

สัมภาษณ์ ภาณุเดช เกิดมะลิ, ผู้จัดการฝ่ายปฏิบัติการภาคสนามมูลนิธิสืบนาคะเสถียร,
 15 มีนาคม พ.ศ. 2554.

สัมภาษณ์ เวียงจะโพ คลองวะ, กำนันตำบลแก่นมะกรูด, 24 เมษายน พ.ศ. 2554.

Big Picture. วันที่สืบค้น 7 กันยายน 2558. Thailand. <https://archive.org/details/gov.archives.arc.2569828>.

เกษียร จันท. วันที่สืบค้น 7 กันยายน พ.ศ. 2558. การจัดการพื้นที่ที่บ้านแก่นมะกรูด
 JoMPAS 2 ก้าวที่กล้า ที่แก่นมะกรูด ชุมชนริมขอบป่าเขาแข็ง.
http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=546:seubnews&catid=5:2009-10-07-10-58-20&Itemid=14.

แนวนโยบายการบริหารงานของกรมป่าไม้ ข้อมูลจากกรมป่าไม้ แผ่นที่ 1 เรื่องนโยบายป่าไม้
 (ห้องสมุดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 (ระยะที่ 1 พ.ศ. 2504-2506)